

Zajímavým příkladem transplantační chirurgie, kombinované s genovou terapií, jsou pokusy o léčení Parkinsonovy nemoci, jejímiž příznaky jsou: hypokinesie, třas, nestabilita postojů aj. Typickým příznakem je třas rukou. V průběhu nemoci nastupují i poruchy poznání a částečná demence. Metoda léčení není dosud známa. Od r. 1970 probíhají pokusy s transplantací nervové tkáně odebírané z mezencefala lidských plodů získaných při potratech. Tyto pokusy, zatím v nedostatečném počtu realizované na zvířatech, nejsou příliš klinicky úspěšné. Kladou ovšem otázku, do jaké míry jsou eticky ospravedlnitelné. Při takovéto transplantaci se lze totiž ptát, zda při jejím úspěšném provedení nejde také o změnu personality. Je mozek pro personalitu fundamentální orgán? Na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď.

I v analytické filozofii se zmiňuje tento problém v souvislosti s teoretickou otázkou: Šlo by při úplné transplantaci mozku o přetrvání osobnostní identity? Je člověk s transplantovaným mozkem zodpovědný za předchozí činy, jejichž původcem byl dárce transplantovaného mozku? Zastánci transplantace se odvolávají na to, že žádná identita mozku neexistuje, protože v jeho vývoji se vytvářejí nové synapse a některé mozkové buňky odumírají. Proto personální identita nemůže být vázána na materiální identitu mozku. Pro personální identitu jsou však důležité nejen materiální, ale i mentální charakteristiky (paměť, kontinuita vědomí sebe sama atd.). Přesto, že takovýto teoretický problém úplné transplantace mozku patří v současné době spíše do oblasti „science fiction“, jeví se jako problém eticky jasně řešitelný, tj. jako eticky neoprávněné porušení personální identity. Avšak zůstává stále problémem při transplantaci částí mozkové tkáně, kam až je možno jít, aby nebyla porušena personální identita člověka (nehledě na otázku, do jaké míry je etické používat tkáně abortivních plodů, a to i v případě, že jde o spontánní potrat).

2.9.5 Sebevražda

Sebevražda je činem motivovaným velmi rozličnými faktory. Z medicínského hlediska bývá považována za důsledek nemoci, nebo za jeden z jejích symptomů. Tak tomu může být v určitých situacích, jaké představují např. stavy těžké duševní deprese. Někteří autoři označují tento typ sebevraždy jako „volání o pomoc“ (the cry-for-help model).¹⁵⁷ Je pokusem hledat pomoc ve změně sociálního prostředí. Zahrnuje často pocit ztráty vazby na druhé osoby, nebo na instituce, které v životě suicidální osoby hrají důležitou roli.

Sociobiologická teorie zdůrazňuje důležitost sociální motivace (např. sociální krize, neschopnost sociálního přizpůsobení apod.). Její autor E. Durkheim ve svém spise *Suicide* (Sebevražda) dokazuje, že rozhodnutí pro sebevraždu může být důsledkem sociálních faktorů. Tato teorie tedy dává přednost sociálním činitelům před psycho-patologickými faktory. Tento způsob interpretace zahrnuje i sebevraždy, které jsou důsledkem určitých kulturně-sociálních kódů nějaké society. Příkladem může být hinduistická praxe „sati“ – pohřbívání vdovy se zemřelým manželem.

Jiná teorie chápe sebevraždu jako agresi obracející se proti člověku samému. Je interpretována jako akt, v němž je současně zabíjen s člověkem původní objekt jeho lásky, která nakonec vedla k nenávisti, když se člověk v tomto objektu zklamal. Tuto teorii zastával např. S. Freud. Narcisistická teorie chápe sebevraždu jako důsledek narcisistického onemocnění způsobeného porušením rovnováhy mezi vysněnou a reálnou životní situací. Existují i další teorie pokoušející se vysvětlit příčiny sebevraždy.

Častou příčinou sebevraždy je nedostatek lidských vztahů, lásky a komunikace. Sebevražda také může být výrazem zoufalství a nedostatku povědomí smyslu života. Ten, kdo se k ní odhodlá, nenachází důvod žít a jeho život mu připadá nesmyslný. Může se však vyskytnout i altruisticky motivovaná sebevražda, jakožto heroické obětování vlastního života s cílem zachránit druhého. Sebevraždu však nelze v žádném případě považovat obecně jen za důsledek nemoci, psychické poruchy, nebo za důsledek selhání sociálních vazeb, ale bývá někdy i výsledkem svobodného rozhodnutí a volby.

Statistické údaje ukazují na některé okolnosti, které mohou přispět k vysvětlení závislosti sebevražděného aktu na vnějších podmínkách a příčinách. Výskyt sebevražd ve velkoměstech je např. významně vyšší než na venkově. Četnost sebevražd u mužů je třikrát vyšší než u žen. Na druhé straně však nacházíme třikrát vyšší výskyt pokusů o sebevraždu (tj. sebevraždu, která nekončí nutně smrtí) u žen než u mužů. V islámských zemích se vyskytuje v míře menší, než jaká je zjištěna pro země s jiným kulturně-náboženským systémem. Není však signifikantní rozdíl v pokusech o sebevraždu mezi černým a bílým obyvatelstvem, zatímco počet realizovaných sebevražd je dvakrát vyšší u bílého obyvatelstva ve srovnání s černým.

Důležitými faktory pro sebevraždu jsou také osobní a sociální konflikty, potíže stárí a někdy i typ povolání (vězni, vojáci, studenti, lidé osamocení

apod.). Velmi častým případem je psychologický faktor deprese, která pramení z pocitu osamocení, beznaděje, zoufalství, frustrace, pocitu viny apod. Psychologové shrnují tyto faktory v pojmu tzv. „presuicidálního syndromu“, který vyžaduje lékařskou – především psychologickou a psychiatrickou – terapii. Protože však suicidální jednání není vždy symptomem nemoci, není možnost zabránit mu vždy záležitostí medicíny.

Řada lékařů a psychologů se domnívá, že většina sebevražd je uskutečněna ve zvláštním duševním stavu, v němž člověk není svobodným pánem svých vlastních rozhodnutí a není ani schopen objektivně a s odstupem rozumově nahlížet na své jednání. Je v takovéto situaci objektem nutkavých subjektivních představ a vnitřních obsesivních tlaků, jejichž původ uniká jeho pozornosti. Tato okolnost má ovšem zásadní vliv na morální kvalifikaci konkrétní sebevraždy, neboť plnou etickou odpovědnost můžeme přisuzovat pouze jednání člověka v situaci plného poznání smyslu vlastního jednání a svobodného rozhodování.

Proti etické oprávněnosti sebevraždy je někdy uváděn také další argument epistemologické povahy. Některí autoři totiž tvrdí, že nemáme předchozí znalosti o tom, co eventuální čin sebevraždy zahrnuje, jaké všechny následky v sobě skrývá, a proto se pro ni nemůžeme svobodně rozhodovat. Sebevražda se z tohoto pohledu jeví jako něco iracionálního. Pro tento argument mluví i to, že její subjekty se pro ni rozhodují v situaci, v níž nejsou schopny vidět a usuzovat objektivně (lidové pojmenování je: „v pomnutí smyslů“), neboť úhel jejich vidění a poznání je zúžen jejich depresí. Jsou vlastně obětí „tunelového vidění“, jak tento stav nazývají odborníci.

V dějinách byla někdy považována sebevražda také za určitý typ eutanazie (např. jako únik před ponižující smrtí z rukou nepřítele, nebo jako únik před týráním při brutálním vyšetřování gestapem apod.). Zde existuje určitá etická gradace při hodnocení takového činu podle konkrétního motivu, který k sebevraždě vedl. Za standardních podmínek je sebevražda pokládána za neetický čin, a to i v sekulárních etických teoriích (např. za projev zbabělosti, útěk od odpovědnosti, nedostatek úcty k životu apod.).

Toto stanovisko bylo formulováno již v raných stádiích rozvoje teoretického myšlení. U Platona odmítá Sokrates sebevraždu (v dialogu *Faidón*) z náboženského důvodu, neboť o smrti člověka může rozhodnout pouze Bůh. Aristoteles přidává sociálně-etickou argumentaci: Sebevražda je podle něho také aktem nespravedlnosti vůči lidskému společenství a rovněž

ztrátou morální sebevlády.¹⁵⁸ Naproti tomu stoická filozofie obhajovala etické právo člověka na sebevraždu. Člověk může dát přednost vlastní smrti před nedůstojným životem (Seneca ve své *Listě č.70*).

Křesťanská etika navíc uvádí i náboženské aspekty. Život není plně vlastnictvím člověka, ale je mu dán Bohem s určitým záměrem, který utváří jeho smysl. Proto s ním člověk nemůže nakládat libovolně, neboť by tím zasahoval do práva, které náleží pouze Bohu. Přesto však starověký křesťanský historik Eusebius pokládá za morálně ospravedlnitelnou sebevraždu panny, která chce tímto způsobem zabránit svému znásilnění. Dokonce nacházíme v dějinách křesťanství dobrovolnou sebevraždu u jedné skupiny sekty donatistů. Její členové uskutečňovali sebevraždu po zpovědi a rozhršení a spatřovali v ní uspíšení vstupu do nebe.¹⁵⁹ Teologickou formulaci morálního aspektu můžeme najít např. v *Teologické sumě* Tomáše Akvinského.¹⁶⁰ Podle něho sebevražda odporuje přirozenému zákonu, způsobuje bezpráví společnosti a uzurpuje si právo, které náleží jedině Bohu. Některé druhy sebevraždy (např. altruistická sebevražda, nebo sebevražda jako únik před nedůstojnou smrtí) mohou však radikálně modifikovat její negativní etickou kvalifikaci.

V novější době byl radikálním zastáncem práva člověka na smrt A. Schopenhauer. F. Nietzsche ji dokonce glorifikoval a považoval ji za právo a privilegium člověka. Z novodobých filozofů odmítá sebevraždu např. I. Kant. Svůj názor opírá o metafyzické důvody. Usmrtit člověka, který je subjektem mravnosti, znamená ohrožovat samotnou mravnost v její existenci. V některých mimoevropských kulturních oblastech byly praktikovány způsoby schvalované sebevraždy. Jako příklad kromě zmíněné praxe hinduistické „sati“ můžeme uvést i japonské „seppuku“, resp. „hara-kiri“, které představuje dobrovolnou smrt šlechtice jako projev loajality vůči panovníkovi.¹⁶¹ Avšak i někteří soudobí autoři (J. Améry, W. Kamlah, J. Roman aj.) obhajují oprávněnost sebevraždy v bezvýchodné situaci jakožto privilegium vlastní jen člověku a jako jeho základní nezadatelné právo.

Uvedli jsme zastánce i protivníky etické oprávněnosti sebevraždy. Je tedy sebevražda eticky ospravedlnitelná, nebo je něčím nemorálním? Jak vidno z uvedených příkladů, odpověď závisí na výchozí etické koncepci. Např. deontologická etika odmítá sebevraždu, zatímco konsekvencialistická etika ji v řadě případů schvaluje, přičemž kritériem je analýza důsledků,

kteřé sebevražda má pro jejího pachatele i pro rodinu a společnost. Etiky založené na religiozích principech ji odmítají, i když připouštějí gradaci v její etické kvalifikaci podle okolností psychologicko-sociálních. Existuje však mezi všemi diverzními koncepcemi konsenzus, že je etickou povinností věnovat jak preventivní, tak následnou péči osobám, které mají sklon k sebevraždě, a také pozůstalým členům jejich rodiny, jestliže k sebevraždě dojde.

2.9.6 Eutanazie

Existuje přirozené právo na život. Je však také „žít“ povinností? Má společnost povinnost udržovat život člověka? Zákon může sebevraždu považovat za zločin. Problémem se však stává situace, kdy nejde o sebevraždu, ale o ukončení života nevyléčitelně nemocného, který velmi trpí. Současná medicína umožňuje udržovat takovýto život, i když ten ztrácí téměř kvalitu lidského života. Má člověk právo na důstojnou smrt?

To jsou otázky, které souvisejí s problémem „eutanazie“ (řecký termín „eu-thanatos“ znamená podle své etymologie „dobrou smrt“). Někdy bývá nesprávně používán tento termín jen v negativním smyslu (záměrné ukončení života druhého člověka) a pomíjí se jeho pozitivní smysl jako pomoc umírajícímu člověku, aby jeho smrt byla lidsky důstojná. Nejde však přitom pouze o lékařskou pomoc (např. zmírnění bolesti), ale i o veškerou lidskou spoluúčasť, solidaritu a péči, kterou jsme umírajícímu dlužní, především tehdy, jsme-li k němu v blízkém vztahu. Do lékařské péče, kterou jsme umírajícímu povinni, ovšem nepatří splnění jakéhokoli přání, např. týká-li se lékařsky neetického, nebo nesmyslného přání, jako je usmrcení, nebo požadavek nějakého zákroku, resp. operace, která z hlediska medicíny v jeho případě postrádá smysl.

Websterův slovník definuje eutanazii jako „akt ukončení života jednotlivců, kteří jsou beznadějně nemocní nebo poškozeni, a to z důvodu milosrdenství“. Státní legislativa převážně odmítá eutanazii, přičemž hlavním motivem je obava z jejího zneužívání. Nacisté praktikovali ve velkém eutanazii, jejíž obětí se stalo 275 000 mentálně nebo fyzicky handicapovaných lidí. Kritérium bylo dokonce rozšířeno i na děti označené jako „obtěžné vychovatelné“.¹⁶² Existuje ovšem řada dalších motivů, které by mohly

vést k zneužití eutanazie, např. touha příbuzných po dědictví, neochota k obtížné službě nemocnému apod.

Historický vývoj názorů na eutanazii

Názory na eutanazii v řecko-římské kultuře odpovídaly jejímu chápání pojmu zdraví a pojmu důstojnosti lidské bytosti. Sokrates, Platon a představitelé stoické školy (Zenon) až k Senekovi schvalovali eutanazii v případě těžkého utrpení. Člověk má právo volit způsob ukončení svého života. Bylo praktikováno i usmrcování defektních dětí. Tyto defektní děti představovaly podle Platona břemeno pro obec. Vyskytovaly se však i jiné názory. Aristoteles např. odmítal eutanazii motivovanou nesnesitelným utrpením, ale připouštěl infanticidu defektních novorozenat. V Hippokratově přísaze, která nadlouho ovlivnila historii medicíny, se lékař zavazuje, že „nebude podávat usmrcující drogy, když o ně bude žádán“.¹⁶³

Středověké křesťanství radikálně odmítá eutanazii. Dobrovolný odchod ze života – včetně sebevraždy – pokládá např. sv. Augustin, podobně jako Aristoteles, za projev zbabělosti a navíc z křesťanského stanoviska za překročení příkazu dekalogu: nezabiješ! Obdobné názory má největší teolog středověku Tomáš Akvinský, který navíc připojuje další důvody: dominium Boha nad lidským životem, příklad Krista apod. Protestantismus zaujal liberálnější postoj při posuzování etické kvality v případě sebevraždy tím, že uvažoval o stavu mysli sebevraha a milosrdenství Boha, avšak v podstatě se tyto názory nelišily od názorů katolické ortodoxie.

V novověku se začíná stále více uplatňovat sekulární hledisko přirozené etiky neopírající se o náboženství. Montaigne připouští eutanazii v situaci nesnesitelné bolesti. Podobně i D. Hume, autor spisu *O sebevraždě* (*On Suicide*), který opírá své důvody o povinnosti člověka vůči společnosti. Ve dvacátém století díky technickému pokroku usiluje medicína o prodloužení lidského života (resuscitační metody, mechanické respirátory, umělé udržování krevního oběhu, nová účinná sedativa apod.). Na druhé straně jsme svědky hrůzného zneužití nucené eutanazie v období německého nacismu. V důsledku těchto skutečností (i v důsledku dalších skutečností) se dostává do popředí otázka etické ospravedlnitelnosti dobrovolné i nucené eutanazie. V diskuzi o tomto tématu (která trvá dodnes) se setkáváme se spektrem odlišných názorů více nebo méně liberálních ve vztahu k etické kvalifikaci eutanazie. Rovněž v legislativní praxi nacházíme značnou diver-